

Bergslagen

**Ett kulturhistoriskt bebyggelseområde med
särskilda bestämmelser**

Inledning

Stadsdelen Bergslagen är tillsammans med Blekan och Ronneby brunnspark bland det finaste vi har i Ronneby. Områdena är kulturhistoriskt värdefulla och skyddade. Tillsammans med fastighetsägarna ansvarar Ronneby kommun för att Bergslagen bevaras, men också ges möjlighet att utvecklas. Ramarna för detta återfinns i de olika detaljplanerna över området, den senaste antagen 2013.

Den här broschyren beskriver Bergslagens kulturhistoriska värden och är tänkt att hjälpa dig som fastighetsägare att fatta de bästa besluten vid underhåll och renovering. Flertalet av de arbeten som innebär förändring av hus eller tomt inom Bergslagen kräver bygglov och i flera fall även tillstånd enligt Kulturmiljölagen. Ju tidigare du tar kontakt med oss på Miljö- och byggnadsförvaltningen, desto bättre. Då har vi större möjligheter att tillsammans titta på vad som gäller för just ditt hus. Ta hellre kontakt en gång för mycket än en gång för lite. Besök gärna Ronneby kommuns hemsida på www.ronneby.se/bygglov.

Innehåll

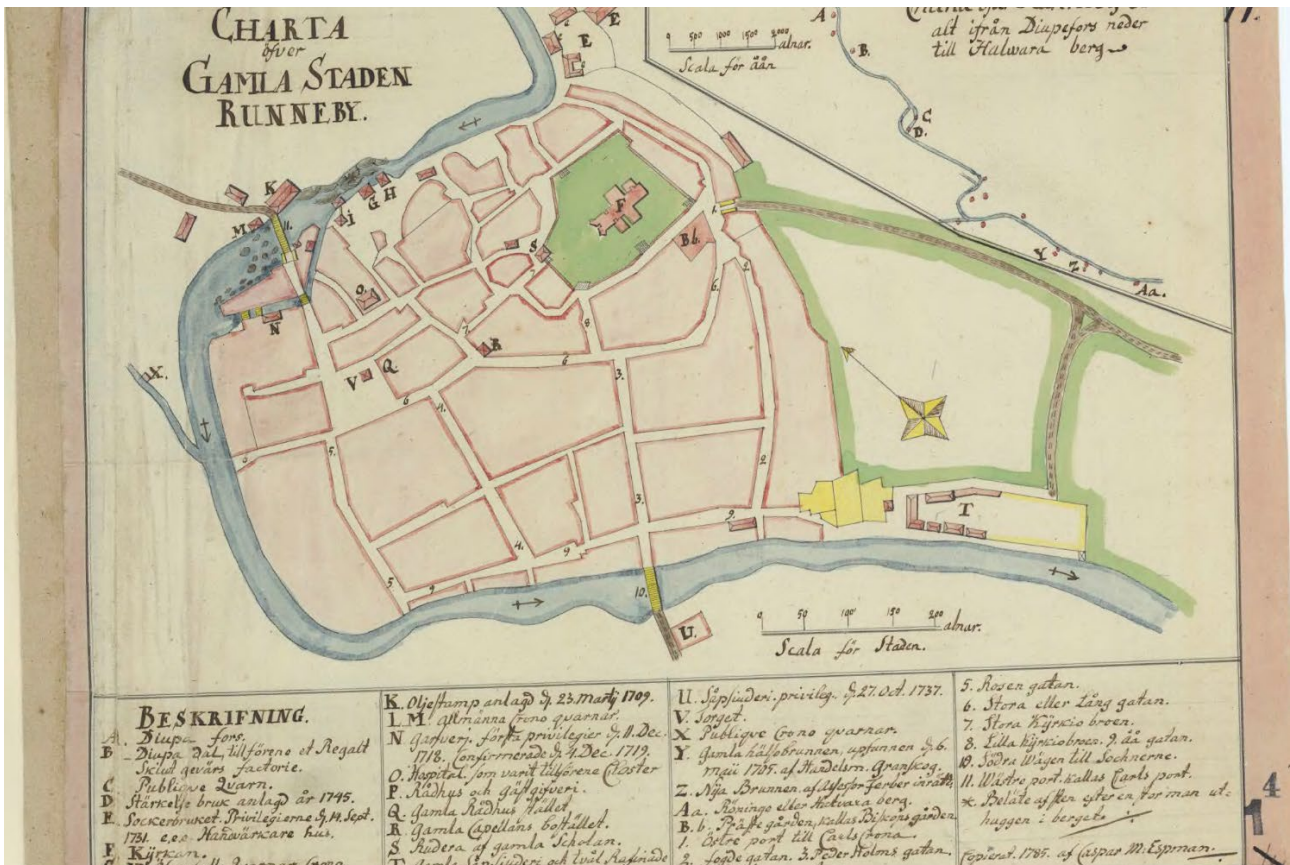
Inledning	2
Innehåll.....	2
Bergslagens framväxt.....	3
Bergslagens bebyggelse	4
Detaljplanerna	5
Tak och skorstenar	6
Fasader.....	7
Snickerier.....	8
Fönster	9
Dörrar.....	10
Husgrunder och trappor.....	11
Tomter och gårdar	12
I Bergslagen krävs bygglov för mer än vanligt	13
Att tänka på och hitta mer information	13
Kulturmiljövård	14
Referenslitteratur.....	15
Litteratur om byggnadsvård.....	15
Digital läsning.....	15
Inventering och fotografier.....	15

Bergslagens framväxt

Ronneby ursprung är okänt, men sannolikt etablerades en handelsplats invid åkröken under tidig medeltid, kanske redan tidigare. Heliga Kors kyrkas äldsta delar är daterade till 1100-talet. Då bör en bebyggelse ha funnits i anslutning till kyrkotomten. Åns vatten nyttjades också som kraftkälla och lockade till etablering av "industrier" av olika slag. Det äldsta Ronneby växte alltså fram från den stadsdel vi idag kallar Bergslagen.

Tack vare historiska kartor kan vi följa Bergslagens expansion allt sedan i alla fall 1650. En stadsbrand 1741 la hela staden (med undantag av kyrkan) i aska. Den nya bebyggelsen uppfördes inom de gamla tomtgränserna och längs de gamla gatustråken. 1864 ödelades Ronneby åter av brand. De övre delarna av Bergslagen klarade sig dock. Efter branden lades en ny rätvinklig stadsplan ut över hela staden, även över Övre Bergslagen, men förverkligades aldrig där. De nedre delarna av Bergslagen, liksom övriga staden återuppbyggdes enligt den nya stadsplanen.

Stadskarta över Ronneby från 1785 med stora delar av det medeltida gatunätet bevarat. Material ur Lantmäteriets historiska kartarkiv.

Bergslagens bebyggelse

Till stadsdelen Bergslagen räknas bebyggelsen mellan Ronnebyån och Kungsgatan, Rosengatan och Prinsgatan och kan utifrån stadsbränderna indelas i Övre och Nedre Bergslagen.

Inom Övre Bergslagen finns byggnader uppförda under 1700-talet och flertalet uppvisar ålderdomliga karaktärsdrag; låg stenfot, enkel rumsbredd, stående panel, faluröda fasader. Här finns också några stadsgårdar, det vill säga bostadshus omgivna av uthus och stallar. Bergslagsgatan kantas av låga ryggåsstugor, så låga att full takhöjd inomhus uppnås endast under takåsen. Invid ån återfinns två av de en gång så många kvarnarna. Gator och gränder är smala och vindlande. Gatunät och tomtstruktur i Övre Bergslagen tillkom sannolikt under medeltid.

Nedre Bergslagen byggdes upp efter branden 1864 enligt en då modern stadsplan med breda gator och rätvinkliga kvarter och tomter. Bostadshusen domineras av det sena 1800-talets ideal; hög murad stenfot med fritrappa ut i trottoaren, dubbel rumsbredd, klassicistiska exteriörer med liggande panel och ljusa oljefärger, branta sadeltak. Utmed Kyrkogatan finns radhus uppförda under 1970-talet, exteriört underordnade den äldre bebyggelsen. Gatunät, tomtstruktur och bebyggelse i Nedre Bergslagen tillkom efter branden 1864.

Behovet av tillbyggnad, förnyelse, underhåll främst inom Övre Bergslagen har under årens lopp förenat de båda stadsdelarna rent exteriört.

Exempel på bebyggelse med rötter i 1700-talet med låg stenfot och enkel rumsbredd.

Fasad med hög stenfot och nedan exempel på bebyggelse av varierande ålder med ett förenat exteriört uttryck.

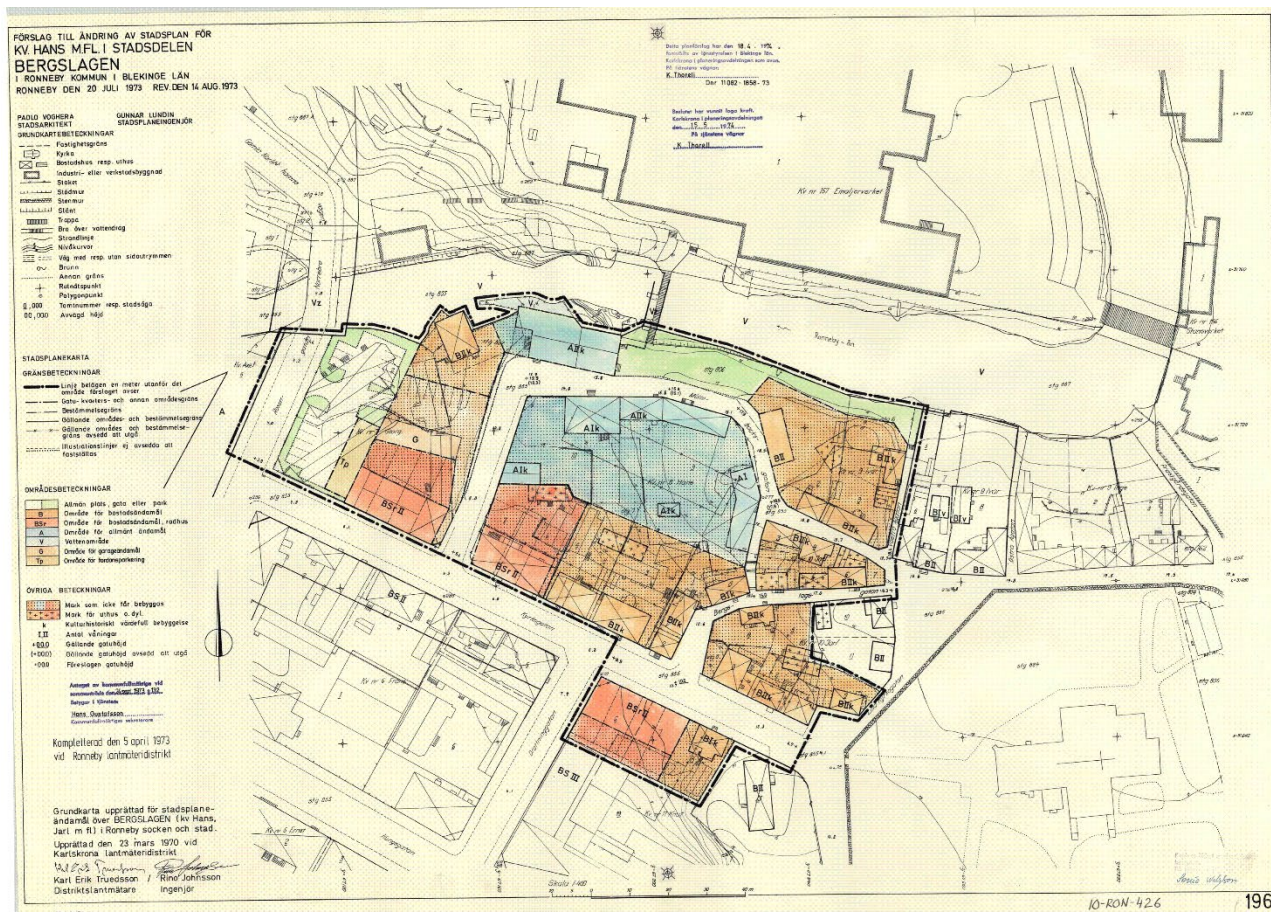

Detaljplanerna

Allt sedan 1970-talet har det funnits en uttalad ambition att bevara bebyggelsen i Bergslagen, att bibehålla en levande stadsdel bebodd året runt, befriat från kommers och tingeltangel. Den första ambitiösa stadsplanen antogs 1973 och omfattade Bergslagen väster om kyrkan. Med tiden har denna detaljplan kompletterats och vissa ändringar har gjorts. Den senaste antogs 2013 med syftet ”... att säkerställa ett bevarande och en utveckling av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer...”.

Detaljplanernas riktlinjer sammanfattningsvis; kvarteren ska behålla sin småskaliga trähuskaraktär med ambitionen att alla byggnader bevaras, liksom området topografi och fastighetsindelning. Tomtgräns mot gaturum ska tydligt definieras av plank eller byggnad. Karaktäristiska detaljer som takform, skorstenar, exteriöra trappor, socklar, ursprungliga fönster- och dörrtyper och detaljer ska vårdas och bevaras.

Grundregel inför varje förändring; material och teknik som gällde vid husets uppförande ska så långt möjligt användas. Yttre byggnadsdetaljer ska så långt möjligt återställas med tidstypiska material och metoder, detsamma gäller fasadfärg och övriga bemålade ytor.

Exempel på ändring av äldre stadsplanekarta över kvarteret Hans m.fl. från 1973. Idag omfattas Bergslagen som helhet av ett flertal olika detaljplaner eller äldre så kallade stadsplaner.

Tak och skorstenar

Så sent som vid 1700-talets slut var torv eller ved det vanligaste taktäckningsmaterialet. Sedan länge helt ersatt med lertegelpannor eller falsad plåt. Något enstaka hus och uthus har papptäckt tak.

Sadeltak, med lite olika vinkel, är genomgående vanligast. De små husen och trånga gårdarna i Övre Bergslagen tillät inte utbyggnad annat än på höjden. För att få rimlig rumshöjd gjordes taken flacka eller också bröts de och måste därför täckas med plåt. För att få in dagsljus öppnades en liten takkupa eller fronton med fönster mot gatan. Nedre Bergslagen präglas av slutna tak täckta med lertegel. I princip endast de moderna radhusen är försedda med takkupor. Alla taklyft och takkupor är genomgående små och underordnade taket. Karaktäristiskt för hela Bergslagen är det ständigt varierande "taklandskapet" där låga tak möter höga, branta möter flacka, tegel möter plåt och så vidare.

Bergslagen uppvisar en variationsrikedom i takformer, material och utföranden från olika epoker och historiska lager i bebyggelsens liv.

Fortsätt lägga lertegel på lertegeltak, plåt på plåttak och så vidare. Betongpannor är tyngre än lertegel och färgerna varierar med mode och fabrikat. Lertegelkulören är evig och kan kompletteras utan problem. Pannorna kan återanvändas väldigt länge. Mossa frodas inte på lertegel så som på betong.

Fram till 1950-talet byggdes bostadshus med murstock och skorsten. Placeringen bestämdes av rumsindelningen. Formen har följt tidens ideal

Ett gammalt hus utan skorsten är som en båt utan köl. Riv inte en uttjänt murstock. Det finns moderna möjligheter att återanvända den. Att istället mura en ny kan vara mycket omständligt och dyrt.

Fasader

Ursprungligen hade timmer- och skiftesverksstommarna inte någon fasadpanel. Idag återstår endast ett bostadshus med bar timmerstomme. Stående panel med bred profilerad läkt täckte med tiden allt fler hus. Rödfärg var det vanligaste impregneringsmedlet tillsammans med tjära. Efter stadsbranden 1864 blev liggande spåntad panel målad med ljus oljefärg rådande mode i hela det nybyggda Ronneby, även Nedre Bergslagen. Många äldre hus kläddes med tiden också med liggande panel.

Rödfärg eller slamfärg fäster bäst på en icke hyvlat träyta. Ommålning kräver bara borstning, ingen skrapning, En panel en gång målad med oljefärg är mättad och kan inte därefter strykas med slamfärg. Panel som ska målas med linoljefärg ska däremot vara hyvlat/finsågad för fäste - men också med tanke kommande underhåll. I en hyvlat panel framhävs skuggspel och dagrar, som försvinner i skuggorna på ohyvlat virke. Slamfärg och linoljefärg tillåter trävirket att andas, stänger inte in den fukt som alltid transporteras genom ett hus väggar. Gamla hus är aldrig vinkelräta! Tillåt skevheter, det ger liv!

Man kan inte påstå att Bergslagen domineras av en speciell färgsättning. Viktigare än kulör är färgens kvalitet; att den inte skadar bakomliggande virke. Skrapa försiktigt på undanskymt men välbevarad ställe för att hitta de understa färglagren och kulörerna.

Exempel på tre olika fasadtyper med stående profilsågad listpanel samt liggande panel med avslutande profilsågad list mot husgrunden.

Snickerier

Bebyggelsen uppförd före branden 1864 domineras av "enkla" fasader med kraftiga knutar, taksprång och så vidare merendels infärgade med fasadfärgen. Dörr- och fönsterfoder är relativt enkla, ofta med utkragade överstycken och en sparsmakad profilering. "Snickarglädje" lyser med sin frånvaro.

De klassicistiska idealen som blev dominerande efter branden 1864 accentuerar däremot knutar, taksprång, vattbräder med mera. De är ofta kraftigt profilerade och markerade i fasaden genom avvikande färgsättning, det vill säga vitt. Detsamma gäller dörr- och fönsteromfattningar.

Bevara så långt möjligt. Ersätt detaljer med så exakta kopior av de gamla som möjligt. Släng inte bort uttjänta detaljer även om du ersätter med nya. Nästa ägare kanske frågar efter dem! Tänk på att knutar, foder, lister och så vidare som ska målas med linoljefärg ska vara hyvlade. Tunna och väl inarbetade färgskikt håller bättre än få, tjockt påstrukna. Tätvuxet virke av hög kvalitet har lång livslängd.

All vit färg ska brytas för att inte sticka i ögonen.

Överst till vänster av fotografierna framgår olika snickeridetaljer så som knutbrädor med profilsågade listverk. Överst till höger ses en pilaster med stiliserat kapital som möter takfoten som i sin tur försetts med så kallat tandsnitt enligt klassicistiskt ideal. Nederst till vänster ses en detalj av fönstrets vattbräda med profilsågad list i två rakningar över ytterhömet. Nederst till höger ses en profilsågad sockelbräda med motsvarande detaljarbete över hörn i något större skala.

Fönstret är en betydande del av husets identitet och dess karaktär bottnar i både dess detaljer och den helhet som fönstret utgör tillsammans med fasaden.

Fönster

Ytterst få riktigt gamla fönsterbågar återstår i gatufasaderna. Absolut vanligaste fönstertypen är idag dubbelkopplad, spröjsad med två eller tre rutor i varje luft på var sida en fast mittstolpe. Hus som byggts om vid 1900-talets början fick ibland då moderna losholzfönster; med öppningsbara överfönster. Profileringen på insidan både och karm gör att dagsljuset bryts och faller mjukt in i rummet.

Var rädd om de gamla fönsterbågarna. Virket är noga utvalt för att vara motståndskraftigt. Och av en kvalitet som idag inte finns att köpa. Munblåst fönsterglas är en antikvit. Med rätt underhåll har ett bra fönster en livslängd på 100 år utan problem. Gamla hus ska ha fönster med fast mittstolpe. Sätt inte en ny fönsterkarm i den befintliga. Det förändrar proportionerna mer än man kan tro.

Underhåll med linoljefärg och linoljekitt. Idag finns så kallade kittlampor (att hyra) för att enkelt ta bort gammal färg och kitt utan att skada glaset. Är bottenstycket dåligt räcker det oftast att byta bara det. Täta fönsterbågen noga. Energiförlusten genom fönstren är förhållandevis liten. Rullgardiner är ett beprövat sätt att stänga ute nattkylan. Moderna underhållsfria fönster går oftast inte att underhålla eller renovera över huvud taget. En fönsterrenoverare är specialiserad på att renovera och underhålla fönster på kulturhistoriskt rätt sätt. Ska du trots allt byta fönster, spar de gamla.

"Fönstren är husets ögon"

Agneta Ericsson, byggnadsantikvarie

Dörrar

Ytterst få ursprungliga (svårt att med säkerhet påstå) eller riktigt gamla ytterdörrar eller portar finns kvar i Bergslagen. Såväl stora som små bostadshus i såväl Övre som Nedre Bergslagen har vanligtvis dubbeldörrar ut mot gatan. Vanligaste dörren, såväl enkel som dubbel, har byggts av liggande spontad kraftig panel med en enkel profil och inåt av ofta stående slät spontad plank, målade med linoljefärg mot gatan, tjära mot gården. Den klassicistiska trenden medförde spegeldörrar med vulstiga profiler. De mest utarbetade ytterdörrarna finns på Massmanska gården.

Försök så långt möjligt behålla samma typ av ytterdörr som hör till husets karaktär. Är du osäker på vad som tids- och stilmässigt passar ihop, hör med antikvarisk expertis. Som vad gäller fönster är virket i gamla dörrar noga utvalt. Dåligt isolerade dörrar kan kompletteras med en löshängd innerdörr eller draperi.

Många snickerier kan tillverka kopior (som lever upp till moderna isoleringskrav) av gamla dörrar. Måla med linoljefärg.

Exempel på tre olika pardörrar med olika ljusinsläpp och detaljarbeten.

Husgrunder och trappor

All bebyggelse inom Bergslagen med undantag av de moderna tillskotten, vilar på grunder av (murad) gråsten. Byggnader uppförda före stadsbranden 1864 i regel på en låg stenfoot, ibland inte ens hög nog för att kallas krypgrund, i vissa fall kallmurad. Ryggåsstugorna utmed Bergslagsgatan utgör dock ett strålande undantag. Den yngre bebyggelsens grunder är genomgående högre, murade och slammade eller putsade. Ytterst få grunder är dock så höga att en källare ryms. Några enstaka äldre grundmurar är ersatta av gjutna motsvarigheter.

Riktigt låga grunder tenderar lätt att hamna under mark- eller gatunivå och risk för röta i bottensyllen är överhängande. Såväl murverk som trävirke måste "andas" för att inte förstöras. En hård cementputs eller -fog kan orsaka frostsprängning på grund av stängd fukttransport. Kalk- och KC-bruk är fuktgenomsläppligt.

Eftersom alla bostadshus ligger i gatuliv hamnar trappor och trappstenar på gatumark och trottoarmark. Alla utan undantag av murad sten till ett högt hus eller en slät eller slipad håll till ett lågt liggande. Radhusen från 1970-talet har anpassats till omkringliggande trappor.

Sten är ett evigt material och måste sällan bytas ut. Om så, ersätt med så likt de gamla som möjligt.

Ett hus kan grundläggas på många olika sätt och fotografierna visar tre olika traditionella metoder för grundläggning. Längst till vänster ses en murad sockel i naturformade granitblock där grunden kompenserar för den branta terrängen medan trappans riktning anpassats till grändens sträckning. I mitten visas en låg stengrund med syllen lagd direkt på stenar vars storlek är lagom för en människa att lyfta utan avancerade verktyg. Längst till höger ses en hög granitsockel med representativ dubbelriktad trappa med trappstege orienterade i gatans riktning.

Tomter och gårdar

Med undantag av fastigheterna utmed Möllebacksgatans åsida är tomter och gårdar små och ibland minimala. Alla är oberoende av storlek högst individuella allt efter behov och yta. För inte så länge sedan var en liten gård att rymma åtminstone en stenskonung och vedbod ett måste.

Tomterna på norra sidan av Möllebacksgatan sträcker sig från gatan ner till Ronnebyån. Den branta sluttningen har krävt terrassering och mötet med vattnet en stenskonung.

Bergslagen är en sluten stadsdel i den meningen att alla tomter med några få undantag avskärmas från gatan genom höga plank, ofta försett med en enkel port, ofta målad i plankets färg.

Hela Bergslagen utgör en fornlämning (Ronneby 214) och skyddas enligt Kulturmiljölagen. Lämningen består av den medeltida stadsmiljön med dess tillhörande kulturlager. För grävningsarbeten krävs tillstånd från länsstyrelsen i Blekinge län.

Behåll de enkla slutna planken med bräddörrar. Tänk på att inte måla i avvikande färg.

Bergslagens gårdar omsluts i många fall av plank på traditionellts vis. Plankens utformnings hör ofta samman med tomtens huvudbyggnad och olika sidor av byggnaden kan kompletteras med målade staket i trä och planteringar vilket skapar variationsrikedom samtidigt som tomtens olika funktioner ramar in.

I Bergslagen krävs bygglov för mer än vanligt

I områden som är kulturhistorisk värdefulla gäller en högre grad av hänsyn enligt plan- och bygglagstiftningen. Detta innebär bland annat att inte alla de vanligtvis lovbeFriade åtgärder som finns gäller i sådana områden. En kommun kan dessutom i en detaljplan utöka plikten för vad som kräver lov för att få göras med byggnader eller marken i ett område. Precis som i vanliga fall krävs det lov för:

- Uppförande av nya byggnader och tillbyggnader
- Ändrad användning
- Rivning av byggnad (rivningslov)
- Ändring, borttagande, uppförande av plank och mur

Vid utökad lovplikt krävs dessutom lov för:

- Byte av fasadmateriäl
- Byte av takmateriäl
- Ommålning av fasad, tak och snickerier
- Utbyte av fasaddetaljer som till exempel snickerier
- Byte av yttertrappa samt trappsten mot gata
- Byte, flyttning, igensättning av fönster och ytterdörrar
- Ändring eller nybyggnad av skorstenar, skorstenshuvar och liknande
- Ändring, borttagande, uppförande av staket eller häck mot gata

Även tillstånd från länsstyrelsen kan krävas enligt Kulturmiljölagen för grävningssarbeten runt om i Bergslagen på grund av fornlämningsområdet.

Att tänka på och hitta mer information

Det är bra att känna till sitt hus historia för att hitta rätt i alla beslut. Fotoarkiv är en gyllene och "snabb" källa. Kommunens arkiv kan också vara en guldgruva. Kommunbiblioteket har en väl sorterad hylla med lokal topografi. Arkiv och omfattande bibliotek finns på Blekinge museum. Ta kontakt med hembygdsföreningen. Även om dess arkiv inte innehåller något om just ditt hus, kanske någon känner någon som känner till något och så vidare.

Att börja föra husdagbok är ett bra sätt att minnas vad man gjort, vilka materiäl, färgkoder osv man använt. Oersättligt också för den som en gång kanske tar över huset. Hittar du inga uppgifter eller känner du dig osäker på hur göra, tag kontakt med antikvarisk expertis. En antikvarie är en god samtalspartner också inför ombyggnad och renovering med mera. Släng inte utbytta byggnadsdelar eller byggnadsdetaljer. Tänk efter före. Tillåt dig att bo i ditt "nya" hus ett tag för att lära känna det och ditt rörelsemönster i det innan du börjar renovera. Många problem löser sig med tiden och självklarheter framträder.

Kulturmiljövård

Kulturmiljövården arbetar för att bevara kulturhistoriskt och miljömässigt värdefulla miljöer och för att säkerställa dessa mot oönskade förändringar. Ett viktigt led arbetet med att definiera en kulturmiljö är att dokumentera och beskriva den för att sedan kunna förklara och jämföra resultaten. I slutändan ska beskrivning och värdering presenteras för politiker, tjänstemän och inte minst fastighetsägare för att rätt kunna förstås och hanteras.

En kulturhistoriskt värdefull miljö kan beskrivas som en helhet sammansatt av en rumslig och en historisk dimension: Ett utsnitt bebyggelse eller kulturlandskap eller annat som erbjuder ett (förklarande) perspektiv bakåt i tiden. Många gånger medför detta indirekt också såväl estetiska och känslomässiga upplevelser som pedagogiska.

Bergslagen är ett kulturhistoriskt värdefullt område genom att utgöra det ursprungliga Ronneby, genom att såväl bebyggelse som gatu- och tomtstruktur berättar om området, stadens historia men också om gårdagens bostads-, levnads- och arbetsförhållande med mera. Bergslagens estetiska och upplevelsemässiga värden är dessutom betydande.

Varje helhet utgörs av dess mindre delar. I varje byggd miljö utgör byggnaderna delarna tillsammans med gator, gränder, tomter och så vidare. Förändringar på en byggnad påverkar inte bara den enskilda byggnaden utan också hela miljön. Ju fler små förändringar desto större påverkan på helheten.

Vattugränd från Bergslagen.

Referenslitteratur

- Kring en åkrök – stad och bygd. Red P Beijer, 1987
- Med hälsning från Ronneby. En vykortssamling, B O Svensson 2004
- I med och motgång. Ronneby under ett årtusende, B O Svensson. 2000
- Fotografisk stadsvandring. B O Svensson, 2007
- Bidrag till Ronneby stads historia, O Ingstad 1915
- Ronnebys byggnadshistoria under 1700-talet och början 1800-tale, S Erixson, ST Kjellberg, 1918
- Kulturhistorisk byggnadsinventering med värdering, Bergslagen, 2018, A Ericsson, Ronneby kommun

Litteratur om byggnadsvård

- Så renoveras torp och gårdar. A Unnerbäck, E Stavnöw-Hidemark med flera
- Byggnadskultur. Svenska byggnadsvårdsföreningens tidskrift

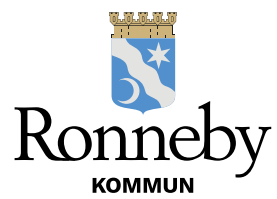
Digital läsning

www.byggnadsvard.se

www.stadsmuseum.stockholm.se

Inventering och fotografier

Under 2018 lät Ronneby kommun utföra en kulturhistorisk byggnadsinventering med värdering av Bergslagens bebyggelse med hjälp av byggnadsantikvarie Agneta Ericsson. Denna informationsskrift har upprättats 2023-10-25 utefter den kulturhistoriska byggnadsinventeringen. Där inget annat anges i bildtexten är det Agneta som är fotograf till skriftens fotografier. Omslagets fotografi är taget av planarkitekt Peter Robertsson.

372 80 Ronneby
Telefon 0457-61 80 00 vx
www.ronneby.se